

річчю відкриття спеціальності «Екологія» у Тернопільському національному педагогічному університеті ім. В. Гнатюка (7-8 травня 2019 р.) // наук. ред. Л.П. Царик, М.Я. Сивий, А.В. Кузишин, Я.О. Мариняк. – Тернопіль: СМП «Тайп», 2019. – с. 5-10.

12. Царик Л.П., Кузишин А.В. Напрямки наукових досліджень викладачів географічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету (до 25-річчя створення факультету): історико-наукометричний аналіз // Наукові записки ТНПУ. Серія: Географія. – Тернопіль, 2015. – № 1 (38). – С. 261-265.

13. Царик Л.П., Садовник О.П., Заблоцький Б.В., Кузишин А.В. Географічний факультет Тернопільського національного педагогічного університету: історичне минуле, сьогодення і перспектива // Географія, екологія, туризм: теорія, методологія, практика. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю географічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (21-23 травня 2015 р.). – Тернопіль: СМП «Тайп», 2015. – С. 7-11

14. Царик Л.П., Свинко Й.М., Заставецька О.В., Пушкар І.М. Основні напрямки підготовки географів в Тернопільському державному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка // Наукові записки ТДПУ. Серія: Географія. – Тернопіль, 2002. – №2. – С. 268-271

15. Царик Л.П., Царик Т.Є. Поглиблення еколого-краєзнавчих знань студентів у процесі польових досліджень / Розвиток педагогічної освіти і науки в західних областях України. – Тернопіль, 1990. – С. 243-245.

16. Офіційна сторінка Географічного факультету на сайті ТНПУ ім. В. Гнатюка: <http://tnpu.edu.ua/faculty/geo/index.php>

17. Офіційна сторінка Географічного факультету ТНПУ ім. В. Гнатюка: <http://geo-tnpu.org.ua/>

РОЛЬ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО НАУКОВОГО ЦЕНТРУ У РОЗВИТКУ ЕКОЛОГО- ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ

Любомир Царик, Петро Царик

tsarykl55@gmail.com; pitertsaryk@gmail.com

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, Україна

Abstract: A retrospective analysis of the formation and development of ecological geography in the context of global environmental trends, international programs, conference decisions, created coordination bodies for environmental protection in the second half of the twentieth century. Ecological and geographical projects were analyzed, scientific conferences were held, textbooks, scientific monographs were prepared, dissertations were defended within the framework of the Ternopil Scientific Center on the development of theoretical-methodological and applied principles of science.

Key words: ecological geography, object-subject essence, Ternopil scientific center, scientific products.

Екологічна географія (ЕГ) як новий науковий напрям сформувалась на стику декількох напрямів природничої і суспільної географії з однієї сторони та науки про довкілля з іншої наприкінці ХХ століття. Передумовами її становлення були тенденції до ускладнення екологічної кризи як в загальносвітовому, так і національному вимірах, міжнародні програми, рішення конференцій, створені координаційні органи природоохоронного спрямування. Зокрема, прийняття у 1972 році Всесвітньою конференцією ООН програми з охорони навколишнього природного середовища – ЮНЕП, поява у 1980 році «Всесвітньої стратегії охорони природи», створення у 1983 році Всесвітньої комісії ООН з навколишнього середовища і розвитку, прийняття міжнародної стратегії сталого розвитку у 1992 році, Всеєвропейської стратегії збереження біотичного і ландшафтного різноманіття - у 1995 році.

Виникненню цього наукового напрямку сприяла екологізація географічних знань в результаті діалектичного розвитку географічної науки та запит практики на такого роду дослідження внаслідок ускладнення екологічної ситуації у світі і Україні зокрема. Як зазначає В.М. Пащенко,- екологізація географії проявляється шляхом інтеграції та синтезу загальнонаукових методологічних знань екологічного підходу з конкретно-науковими теоретичними і методологічними знаннями географічних дисциплін[8]. Зокрема екологічна парадигма тісно пов'язана з уже наявними в географічній науці еволюційною, комплексною, системною парадигмами і доповнює їх. Однією з перших наукових публікацій, яка засвідчила появу еколого-географічного напрямку була колективна праця «Еколого-географічні дослідження території України» (1990) Л.Г. Руденка, І.О. Горленко, Л.М. Шевченка, В.А. Барановського. В ній розглянуті концептуальні основи еколого-географічного напрямку, його об'єктно-предметна сутність, фактори формування екологічних ситуацій на теренах України, підходи до їх оцінювання й аналізу, основні категорії і поняття, типологія еколого-географічних проблем, перспективи розвитку такого роду досліджень в Україні[5].

Прийнята у 1992 році резолюція Міжнародної конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку задекларувала 27 принципів сталого розвитку, поширивши їх серед світового співтовариства. Провідна ідея такого розвитку – соціально-економічна виваженість і екологічна толерантність. Екологічна складова визнана невід'ємною частиною процесу розвитку. Нова парадигма сталого чи підтримуваного розвитку поповнила арсенал еколого-географічних досліджень і як стверджують науковці має потужну стартову підтримку, оскільки в ній чітко простежується соціально замовлений екологічний зміст в офіційних документах і наукових публікаціях

міжнародного, міждержавного і регіонального рівнів. У 1994 році у монографічній праці «Проблеми комплексного розвитку території» авторським колективом, очолюваним Л.Г. Руденком і І.О. Горленко розроблені географічні аспекти збалансованого розвитку, де доведено, що збалансованість розвитку території є невід'ємною складовою процесу комплексного розвитку[9]. Розбудова географічних засад концепції сталого розвитку сприяла розширенню теоретико-методологічних засад екологічної географії як і географічної науки загалом.

Радіаційне забруднення території України внаслідок аварії на ЧАЕС спонукало проведенню масштабних радіоекологічних досліджень у всіх регіонах наприкінці 80-х – початку 90-х років ХХ століття, розробці серії еколого-географічних карт. У подальшому частина напрацьованих картографічних матеріалів (картосхема радіаційного забруднення території України) була опублікована у змістовному шкільному підручнику для учнів 10-11 класів з основ екологічних знань Г.О. Білявського, Р.С. Фурдюя, І.Ю. Костікова (2000 р.). Для студентів географічного факультету ТДПУ у цей час розроблено і запроваджено спецкурс «Сучасні еколого-географічні проблеми в Україні». У 1995-1996 рр. опубліковані перша і друга частини медико-географічного атласу України (В. Барановський, К. Пироженко, В. Шевченко), в яких висвітлено зв'язок економічних та екологічних проблем з захворюваністю населення. Забруднення природних компонентів, їх екостани розглянуто в контексті інтегральної екоситуації і співставлень з картосхемами густоти населення та його захворюваності і смертності[6].

У 1995-1996 роках опубліковано навчальні матеріали для учнівської молоді авторським колективом викладачів географічного факультету Тернопільського педагогічного університету та спеціалістів Державного управління з охорони навколишнього природного середовища «Основи екологічних знань», у яких виклад теоретичних засад поєднувався з прикладними картосхемами та довідковими матеріалами краєзнавчого характеру.

Всебічний розвиток еколого-географічних досліджень дозволив у доволі стислі терміни обґрунтувати теоретико-методологічні та методичні засади екологічної географії у матеріалах I міжнародної конференції еколого-географічного спрямування у Тернопільському державному педагогічному університеті (1999 р.), які засвідчили становлення нового наукового напрямку географічних досліджень. Зокрема у програмних доповідях П.Г. Шищенка розглянуто розуміння об'єктна-предметної сутності еколого-географічних досліджень та вказано на широке впровадження еколого-географічної проблематики у теорію і методологію географічної науки; В.М. Пащенко проаналізував розвиток теорії та методології інтегративних екологізованих

напрямів знань, розкривши при цьому сутність і атрибути еколого-географічних досліджень [8]. Важлива роль еколого-географічного напрямку у вивченні глобальних і регіональних процесів приділена у матеріалах УІІ з'їзду Українського географічного товариства [14]. Публікація монографічної праці В.А. Барановського «Екологічна географія. Екологічна картографія» (2000 р.), у якій на основі розробки численних еколого-картографічних моделей автором узагальнено і доповнено теоретичні напрацювання і методичний апарат еколого-географічних досліджень та захист ним докторської дисертації увінчали перший етап становлення нової міждисциплінарної науки[1].

Наступний етап розбудови нового наукового напрямку пов'язаний з розвитком прикладних еколого-географічних досліджень при якому поглиблювались теоретико-методологічні засади та розроблялись нові методики такого роду досліджень. У 2002 році з ініціативи ряду науково-дослідних закладів за підтримки Міністерства екології та природних ресурсів України, Українського географічного товариства проведено Всеукраїнську наукову конференцію та опубліковано збірку наукових праць з проблем регіональних геоекологічних проблем [10]. Декілька програмних виступів і публікацій присвячені еколого-географічній проблематиці. Зокрема провідні українські географи П.Г. Шищенко, Я.Б. Олійник аналізуючи сучасний стан та перспективи розвитку екологічної географії зазначили, що екологічна географія у широкому розумінні вивчає географічну сферу землі як взаємодію суспільства і природи. На регіональному рівні її об'єктом виступає певне географічне середовище. Конкретним же об'єктом екологічної географії є еколого-географічний комплекс, що є результатом взаємодії природно-географічних і суспільно-географічних комплексів. Предметом вивчення виступає територіальний аспект взаємодії суспільства і природи, а також географічні проблеми екологічних процесів. Основним же завданням ЕГ автори вважають вивчення закономірностей формування ековідносин в еколого-географічних комплексах і територіальна організація екологічного аудиту[21].

Подальший розвиток еколого-географічних досліджень пов'язаний з прийняттям Європейським Союзом і Єврокомісією «Всеєвропейської стратегії збереження ландшафтного і біотичного різноманіття» (1995 р.). В рамках стратегії запропоновано розбудову природоохоронної за змістом та географічної за формою загальноєвропейської екомережі. Концепція екомережі є новітнім методологічним надбанням природничої, зокрема еколого-географічної науки. Поняттєво-термінологічна система екологічної географії збагачена за рахунок таких категорій і понять як: ландшафтне різноманіття, екомережа, ключова територія, сполучна територія, буферна зона, зона ренатуралізації тощо. Україна на офіційному рівні долучилась до реалізації цієї

програми, що було підтверджено прийняттям у 2000 році Закону України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі на період 2000-2015 років» і Закону України «Про екомережу України» (2003 р.). У 2004 році опублікована важлива у теоретико-методологічному і прикладному аспектах наукова праця «Концепция, методы и критерии создания экосети Украины» (Ю.Р. Шеляг-Сосонко, М.Д. Гродзинський, В.Д. Романенко), у якій обґрунтовані теоретичні положення концепції екомереж та на матеріалах басейну Дніпра відпрацьовані методи проектування екомереж, а також розроблені стратегічні напрями реалізації цієї концепції [20].

Еколого-географічні дослідження регіональних екомереж активно проводились в рамках науково-дослідної лабораторії «Моделювання еколого-географічних систем» кафедри геоекології ТДПУ. Зокрема розробляються теоретико-методологічні підходи до еколого-географічного районування території та опрацьовується методичний апарат проектування схеми екомережі Тернопільської області, Поділля. У 2004 році Янковською Л.В. захищена кандидатська дисертація «Еколого-географічне районування обласного регіону (на матеріалах Тернопільської області)», у якій автором розроблена методика та на основі запропонованих критеріїв обґрунтована схема районування з виокремленням та аналізом таксономічних одиниць різних рівнів[25]. У цьому ж році на базі географічного факультету Тернопільського державного педагогічного університету проведено другу Міжнародну наукову конференцію «Екологічна географія: історія, теорія, методи, практика» в роботі якої взяли участь понад 200 учасників з України та трьох зарубіжних країн. Трьох томне видання матеріалів містить розмаїтість наукових поглядів щодо теоретичного і прикладного надбання екологічної географії. Зокрема у програмній доповіді конференції В.М. Барановським та П.Г. Шищенком зазначено, що екологічна концепція необхідна географії для всебічного вивчення і оптимізації географічного середовища людського суспільства. Еколого-географічні дослідження, які є географічними за об'єктом і методом, і водночас екологічними за сутністю або предметом, є багатосуб'єктними і обов'язково оціночним, що дає можливість встановити ступінь критичності екологічної ситуації, виявити найгостріші проблеми та окреслити напрями їх вирішення[22].

У матеріалах ІХ з'їзду Українського географічного товариства представлена палітра еколого-географічних досліджень в Україні, які відзначаються широким колом наукових тематик, глибиною дослідження об'єкта, напрацюванням ефективних методик, розробкою поняттєво-термінологічного апарату в контексті розв'язання географічних проблем сталого розвитку[14].

За результатами еколого-географічних досліджень регіональних екомереж у 2005 році опублікована монографія та захищена кандидатська дисертація П.Л. Царика «Регіональна екомережа: географічні аспекти формування і розвитку (на матеріалах Тернопільської області)». В роботі на основі ландшафтно-географічного підходу до формування базових структурних елементів широко застосовано соціологічний та геоботанічний підходи для оцінки й аналізу збереженості біорізноманіття території дослідження[19]. У 2006 році опублікована монографія Л.П. Царика «Еколого-географічний аналіз і оцінювання території: теорія та практика», в якій поданий історико-географічний аналіз розвитку природоохоронних та еколого-географічних досліджень, проведено оцінку й аналіз чинників, аспектів еколого-географічної ситуації, висвітлено складні екологічні проблеми та обґрунтовано шляхи ландшафтно-екологічної оптимізації території[16]. У цей період на географічному факультеті Тернопільського педагогічного університету запроваджено одними з перших в Україні навчальний курс «Екологічна географія» для студентів спеціальностей географія і екологія в обсязі 32 лекційних та 20 практично-семінарських годин. У 2007 році захищена кандидатська дисертація Герасимів З.М. «Еколого-географічні особливості оптимізації землекористування східної частини Опілля в межах Тернопільської області», у якій на основі оцінювання та аналізу процесів землекористування обґрунтовано напрями їх ландшафтно-екологічної оптимізації та розроблено оптимізаційні картографічні моделі[2].

Підсумки зробленого та подальший розвиток еколого-географічних досліджень в Україні відмічено в матеріалах X з'їзду Українського географічного товариства у 2008 році. Розвиток інформаційного суспільства ставить перед географічною наукою (ЕГ) нові завдання – набуття все більшої ваги в інформаційному світі через розбудову системи алгоритмів і методів адекватну складності пізнавального об'єкту, поступово формуючи правила і стандарти дослідження. Тому еколого-географічні дослідження цього періоду присвячені широкому колу проблем збереження ландшафтного різноманіття і охороні природи, вивченню екостанів природних компонентів, оптимізації природокористування, еколого-географічним оцінкам та екоситуаціям природно-антропогенних систем. Дослідження Тернопільського наукового центру присвячені розробці теоретичних і прикладних аспектів становлення і розвитку регіональних природоохоронних систем, еколого-географічній оцінці природних рекреаційних ресурсів, ступеня екобезпеки землекористування тощо. У 2009 році опубліковано монографію та у 2010 р. захищено докторську дисертацію Царика Л.П. «Географічні засади формування і розвитку регіональних природоохоронних систем (концептуальні підходи, практична

реалізація)», в яких розроблені теоретичні, методичні та прикладні аспекти подальшої розбудови концепції екомереж, обґрунтовано базові структурні елементи екомережі Поділля, підходи і моделі оптимальної організації природоохоронного землекористування[15]. У цьому ж році І.П. Касіяником захищено кандидатську дисертацію з проблеми оцінки екостабільного землекористування території Хмельницької області та обґрунтовано заходи з оптимізації землекористування в границях природних і адміністративних таксонів та створено оптимізаційні моделі землекористування на ландшафтній основі для типових низових адміністративно-господарських одиниць. На географічному факультеті Тернопільського національного педагогічного університету проведено Третю міжнародну наукову конференцію еколого-географічного спрямування «Стале природокористування: підходи, проблеми, перспектива», матеріали якої засвідчили змістовне поглиблення методик еколого-географічних досліджень, істотне розширення кола досліджуваних проблем і залучення нових наукових осередків до наукових розробок[7].

У 2012 році у Міністерстві освіти і науки України була зареєстрована науково-дослідна тема кафедри геоєкології «Еколого – географічні засади оптимізації природокористування, охорони природи та сталого розвитку у Подільському регіоні. Науково-дослідною лабораторією кафедри «Моделювання еколого-географічних систем» за вказаний період за керівництва проф. Царика Л.П. підготовлено і захищено аспірантами та здобувачами 6 кандидатських дисертацій: Новицької С.Р.(2012), Вітенка І.М. (2012), Бабюк Л.М. (2012), Кашик (Кріль) О.В. (2013), Греськів О.Б. (2014), Гінзули М.Я. (2015). Проведено попередні слухання та подано до спеціалізованої вченої ради кандидатську дисертацію аспірантки Бакало О.В.(2017). Дисертаційні дослідження сприяли науковому супроводу вирішення актуальних регіональних проблем, зокрема: оцінки природних ресурсів і рекреаційного природокористування (Новицької С.Р.), еколого-географічній ситуації обласного регіону (Вітенка І.М.), оцінки рекреаційних навантажень і рекреаційної дигресії Середнього Подністер'я (Бабюк Л.М.), прояву надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру (Кріль О.В.), перспективному розвитку заповідного природокористування (Греськів О.Б.), еколого-географічних аспектів промислового природокористування (Гінзули М.Я.), вивчення трансформаційних процесів басейнової системи р. Джурин (Бакало О.В.) Дисертаційні роботи пройшли успішний захист на засіданні спеціалізованих вчених рад Львівського національного університету імені І.Франка за головування проф. Шаблія О.І. 30 листопада 2015 р. відбувся успішний захист кандидатської дисертації Гінзули М.Я. у спеціалізованій вченій раді Київського національного університету імені Т. Шевченка під

головуванням проф. Олійника Я.Б. Опонентами дисертаційних досліджень аспірантів і здобувачів кафедри були проф. Барановський В.А., доц. Гавриленко О.П. (Київський національний університет імені Т.Шевченка), проф. Петлін В.М., проф. Назарук М.М. (Львівський національний університет ім. І.Франка), доц. Бучко Ж.І. (Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича), проф. Фесюк В.О., доц. Мельничук М.М., доц. Міщенко О.В. (Східноєвропейський національний університет ім. Л.Українки), проф. Калько А.Д. (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. С.Демянчука, м. Рівне), доц. Касіяник І.П. (Камянець-Подільський національний університет ім. І.Огієнка) [17].

Впродовж 2013-2020 років оновлено навчально-методичне забезпечення дисциплін та підготовлено ряд колективних навчальних посібників і наукових монографій.

У навчальному посібнику «Природокористування» (2014), підготовленого колективом кафедри геоecології, за участі доц. Царика П.Л. та к.г.н. Вітенка І.М. висвітлено теоретичні і прикладні засади наукового напрямку, на матеріалах індивідуальних досліджень продемонстровано сучасні проблеми різних форм, видів і типів природокористування, їх вплив на компоненти навколишнього середовища, підходи щодо оптимізації природокористування, зокрема особливості та тенденції розвитку заповідного природокористування.

У 2014 році за результатами госпдоговірної теми з розробки матеріалів до проекту організації території регіонального парку «Загребелля» Цариком Л.П. спільно з Цариком П.Л. опубліковано наукову монографію «Регіональний ландшафтний парк «Загребелля» у системі заповідного і рекреаційного природокористування». У ній висвітлено місце заповідного об'єкту у природоохоронній мережі міста, району, області, його роль як ключової території локальної екомережі міста, рекреаційний потенціал, рекреаційну ємність території, ступінь антропогенних навантажень, проведено функціональне зонування території та запропоновано заходи з оптимізації природокористування парку.

У 2015 році в рамках НДЛ кафедри «Моделювання еколого-географічних систем» за участі проф. Царика Л.П., доц. Царика П.Л., доц. Стецько Н.П., доц. Янковської Л.В., доц. Новицької С.Р., асист. Гінзули М.Я., ст. лаб. Коваль В.С. розроблено матеріали до двох проектів організації території НПП «Кременецькі гори» та ПЗ «Медобори», які виконувались спільно з науковцями Інституту екології Карпат НАН України, Державної Екологічної Академії післядипломної екологічної освіти і управління та Львівського національного університету імені І. Франка. За матеріалами проекту опубліковано монографію.

Колективами кафедр геоекології..., географії України і туризму за участі проф. Гайди Ю.І. (Тернопільський економічний університет) підготовлено і опубліковано монографічну працю «Тернопільщина: цілі і потенціал сталого природокористування» (2016) з оцінкою ефективності використання природно-ресурсного потенціалу, аналізу етнічних традицій природокористування, збереження і відновлення ландшафтного різноманіття, реалізації екологічних, соціальних і економічних вимірів задля сталого розвитку обласного регіону.

У 2017 році опубліковано навчальний посібник з прикладної екології у 2-х частинах. У частині I навчального посібника висвітлено теоретичні і прикладні дослідження регіональних природоохоронних систем, основ біоіндикації, рекреаційної екології, а також прикладні ландшафтно-екологічні вивчення екоризиків, екостанів та екоситуацій, геоекологічних проблем геосфер, підходів щодо проектування екомереж. У 2-й частині навчального посібника висвітлено теоретичні і прикладні дослідження екологічних проблем сільсько-господарського виробництва, промисловості, будівництва, транспорту та військової діяльності. Виокремлено та проаналізовано соціоекологічні проблеми досліджень екології людини, етнічної екології, екологічного бізнесу, екологічного права та менеджменту, урбоекологічні проблеми, проблеми екологічної освіти, виховання та культури.

У монографічному дослідженні «Трансформація геоекологічних процесів басейну річки Джурина» авторства О.Д.Бакало, Л.П.Царика, П.Л.Царика за ред. проф. Царика Л.П., опублікованому у 2018 році, висвітлено результати комплексних геоекологічних досліджень трансформаційних змін базових природно-антропогенних процесів: осушувально-меліоративних, дефляційно-ерозійних, забруднення навколишнього середовища, які позначилися на геоекологічному стані, стійкості геосистем річкового басейну Джурина (басейн Дністра). Розроблено модель оптимізації природокористування басейнової системи, обґрунтовано комплекс природоохоронних і рекреаційних заходів.

Навчальний посібник з геоекології підготовлено і опубліковано у 2019 році. В ньому розглянуто передумови становлення геоекології, її об'єктно-предметна сутність, базові засади впливу людської діяльності на геосфери, шляхи запобігання негативному впливу.

У цьому ж році за авторством Л.П. Царика, П.Л. Царика, І.Р. Кузика [редакція проф. Царика Л.П.] опубліковано монографічне видання «Природокористування та охорона природи у басейнах малих річок», де за результатами комплексних геоекологічних досліджень басейнів малих річок Нічлави, Джурина, Гнізни висвітлено позиції трансформації природних комплексів, запровадження оптимальних форм природокористування і дієздатних систем охорони природи за для ефективного управління процесом

еколого-соціально-економічного розвитку. Розроблено моделі оптимізації землекористування басейнових систем, обґрунтовано цілісну мережу природоохоронних територій та об'єктів заповідно-рекреаційного призначення.

Тісна наукова співпраця колективу велась з провідними науковими установами Національної Академії Наук України, науково-дослідними лабораторіями провідних університетських шкіл, підрозділами Міністерства екології та природних ресурсів.

Однією з форм організації співпраці науково-дослідної лабораторії (НДЛ) з різноманітними науковими установами НАН України і МОН України є проекти організації території різноманітних заповідних об'єктів: НПП «Кременецькі гори» (2015-2016 рр.), ПЗ «Медобори» (2015-2018 рр.), НПП «Дністровський каньйон» (2016-2017 р.); РЛП «Загребелля» (2017 р.), Білокриницького дендрологічного парку (2018 р.) виконані у науковій співпраці з колективами Інституту екології Карпат НАН України, Львівського національного університету ім. Івана Франка, Державної Екологічної Академії післядипломної екологічної освіти і управління (м. Київ), Львівського національного лісотехнічного університету, Кременецького ботанічного саду та колективами природоохоронних установ (табл.1).

При розробці Проектів організації території наукові працівники НДЛ проводили натурні дослідження для збору експериментальних матеріалів, формування фототеки, дослідженні ступеня рекреаційної дигресії ландшафтів, оцінки їх рекреаційного потенціалу, виявленні ділянок, підданих антропогенним навантаженням і схильних до розвитку несприятливих деградаційних процесів, екоризиків, ступеня збалансованості природокористування. Зібрані в експедиційних умовах матеріали, а також матеріали статистичних довідників, наукові публікації з даної проблематики, фондові матеріали установ дали можливість встановити ряд тенденцій у розвитку природних процесів і компонентів природи на теренах дослідження.

Таблиця 1

№ з/п	Назва проектів	Рік проведення
1	Обґрунтування схеми екомережі м. Тернополя	2012
2	Розробка екологічного паспорту м. Тернополя	2014
3	Проект організації території ПЗ «Медобори»	2015
4	Проект організації території НПП «Кременецькі гори»	2015
5	Проект організації території НПП «Дністровський каньйон»	2016
6	Проект організації території РЛП «Загребелля»	2017
7	Проект організації території Білокриницького дендрологічного парку	2018
8	Оптимізація природокористування та охорони природи басейнів малих річок	2019

Зокрема, С.Р. Новицька оцінила рекреаційний потенціал НПП «Кременецькі гори», виділивши потенційно продуктивні рекреаційні ландшафти, що особливо актуально для організації ощадливого рекреаційного природокористування. Л.В. Янковська детально проаналізувала стан природних компонентів ПЗ «Медобори» та РЛП «Загребелля», з'ясувала їх зміни в умовах посилення локального антропогенного тиску та глобальних кліматичних змін. П.Л. Царик та Г.В. Чернюк детально опрацювали кліматичні особливості території дослідження, зацентрувавши увагу на тенденціях зміни кліматичних параметрів на перспективу, тісної залежності їх від стану інших компонентів природного середовища та геосистем загалом. П.Л. Царик провів аналіз рекреаційних ємностей та рекреаційного використання у всіх заповідних об'єктах. М.Я. Гінзула вперше створила цифрову і картографічну моделі потенційних екоризиків НПП «Кременецькі гори» і ПЗ «Медобори» та запропонувала систему заходів з їх запобігання. Л.П. Царик детально описав гідрологічну мережу ПЗ «Медобори» та сприяв проведенню гідробіологічних досліджень ставків на р. Збруч та р. Гнила в околицях заповідника. Ним запропонована частина заходів і проектів до перспективного плану діяльності природного заповідника і НПП «Кременецькі гори». П.Л. Царик, Л.П. Царик опрацювали матеріали з оцінки рекреаційних ресурсів території НПП «Дністровський каньйон».

За цей період системно виготовлено цілі блоки картографічної продукції, а саме:

– картосхеми «ПЗ Медобори» та його природних умов», «ПЗ Медобори» та екологічні ризики», «ПЗ Медобори» і соціально-екологічні явища, «ПЗ Медобори» та його околиць – туристичне використання;

– НПП «Кременецькі гори» і його природні умови, НПП «Кременецькі гори» – функціональне зонування, НПП «Кременецькі гори» – червонокнижні види флори і фауни, НПП «Кременецькі гори» – рекреація і туризм, НПП «Кременецькі гори» – перспективи розширення;

– Функціональне зонування території НПП «Дністровський каньйон» в розрізі сільрад. Монастирського, Бучацького, Заліщицького, Борщівського районів;

– Басейн р. Джурин, Рельєф басейну р. Джурин, Поширення земельних угідь у басейні р. Джурин, Поширення меліорованих земельних угідь у басейні р. Джурин, Оптимізація структури земельних угідь у басейні р. Джурин, Природна рослинність у басейні р. Джурин, Антропогенізовані угіддя у басейні р. Джурин,; Наявні на перспективні заповідні об'єкти річкового басейну;

– Функціональне зонування РЛП «Загребелля», Червонокнижні та регіонально-рідкісні види рослин РЛП «Загребелля», Червонокнижні та регіонально-рідкісні види тварин та зеденокнижні угруповання РЛП «Загребелля», Рекреація і туризм РЛП «Загребелля»;

– Дендрофлора Білокриницького дендрологічного парку, Перспективи розвитку Білокриницького дендрологічного парку, Функціональне зонування Білокриницького дендрологічного парку, Організація території Білокриницького дендрологічного парку.

В рамках діяльності науково-дослідної лабораторії (НДЛ) Моделювання еколого-географічних систем, аспірантом кафедри геоєкології та методики навчання екологічних дисциплін Кузиком І.Р., здійснюється підготовка дисертаційного дослідження на тему: «Комплексна зелена зона міста Тернопіль: геоєкологічні засади сталого функціонування» (наук. керівник д.г.н., проф. Царик Л.П.). Протягом трьох років, аспірантом проведено ряд науково-практичних та експериментальних досліджень, результати яких висвітлено у 50-ти публікаціях. Кузик І.Р., є автором та співавтором 5-ти статей у фахових виданнях України, однієї у міжнародній наукометричній базі Web of Science, 10-ти у закордонних видання. Проведенні аспірантом дослідження в рамках діяльності НДЛ «Моделювання еколого-географічних систем» апробовані на 20-ти конференціях, результати роботи доповідались на міжнародній науково-практичній конференції «Міждисциплінарні інтеграційні процеси у системі географічної та екологічної науки» (м. Тернопіль). Спільно із працівниками науково-дослідної лабораторії, Кузик І.Р., бере активну участь у практичному впровадженні результатів дисертаційного дослідження. Зокрема, представники лабораторії виступили основним розробниками Програми охорони навколишнього природного середовища Тернопільської міської об'єднаної громади на 2019-2022 рр., брали участь в обговоренні Схеми озеленення м. Тернопіль, реалізовували різні громадські проекти тощо.

Матеріали досліджень використано у змістовому наповненні таких навчальних дисциплін та спецкурсів, як: Заповідна справа, Рекреаційне і заповідне природокористування, Рекреаційна екологія, Екоризики та кризові ситуації, Екологічна географія тощо. Матеріали досліджень використовуються при підготовці магістерських і курсових робіт. Наукові працівники отримали досвід організації і проведення подібних досліджень, ознайомились з системою і полігонами наукових вивчень у національних природних парках, природних заповідниках, регіональних ландшафтних парках, дендропарках, мають можливість проведення польових навчальних практик у заповідних об'єктах.

Налагоджені творчі зв'язки з працівниками заповідників, національних парків, колегами з науково-дослідницьких установ, наукових лабораторій

вишів, що особливо важливо для планування участі у перспективних проектах, налагодження співпраці, укладанні угод, зрештою – інтеграції НДЛ у систему дієвого регіонального наукового середовища.

Проведено комплексні геоекологічні дослідження басейнів малих річок – Джурина, Гнізни та Нічлави, за результатами яких опубліковано 2 монографії: Трансформація геоекологічних процесів басейну річки Джурин / О.Д.Бакало, Л.П.Царик, П.Л.Царик/ за ред. проф. Царика Л.П. та Природокористування та охорона природи у басейнах малих річок / Л.П. Царик, П.Л. Царик, І.Р. Кузик / за ред. проф. Царика Л.П., у яких удосконалено геоекологічні та природоохоронні методики басейнового підходу. Працівниками НДЛ постійно ведеться науково-дослідна робота, вони активно беруть участь у різноманітних конференціях, семінарах, вебінарах тощо.

Висновки: науковці географічного факультету Тернопільського педагогічного університету впродовж 30 років беруть безпосередню участь у розбудові еколого-географічних досліджень. Проведена серія польових експедиційних досліджень, виконано десяток держбюджетних і госпдоговірних робіт, підготовлено і захищено докторську та одинадцять кандидатських дисертацій, започатковані міжнародні наукові конференції (з 1999 р.) з еколого-географічної проблематики, опубліковані навчальні посібники і монографії, створені навчальні курси є свідченням продуктивної наукової діяльності колективу Тернопільського наукового центру.

Список використаних джерел

1. Барановський В.А. Екологічна географія і екологічна картографія – К.: Фітосоціоцентр, 2001. – 252 с.
2. Герасимів З.М. Оптимізація землекористування східної частини Опілля (в межах Тернопільської області). [Монографія] /– Тернопіль: Воля, 2009. – 144 с.
3. Екологічна географія: історія, теорія, методи, практика: Матеріали II міжнародної наукової конференції [Екологічна географія: історія, теорія, методи, практика] (Тернопіль, 27-29 травня, 2004.) – Тернопіль: Видавничий відділ ТДПУ. – 2004. – 188 с.
4. Еколого-географічні дослідження в сучасній географічній науці: Матеріали міжнародної наукової конференції [Еколого-географічні дослідження в сучасній географічній науці] (Тернопіль, 6-7 жовтня, 1999 р.). – Тернопіль: Видавничий відділ ТДПУ, 1999. – 144 с.
5. Еколого-географічні дослідження території України [Л.Г. Руденко, І.О. Горленко, Л.М. Шевченко, В.А. Барановський]. – К.: Наукова думка, 1990. – 32 с.
6. Медико-екологічний атлас України / В. Барановський, К. Пироженко, В. Шевченко – К.: Зелений світ, 1995. – 31 с.
7. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: географія. Спеціальний випуск: стале природокористування: підходи, проблеми, перспектива. – Тернопіль: СМП «Тайп». - №1 (випуск 27). – 2010. – 472 с.

8. Пащенко В.М. Землезнання. Методологія природничо-географічних наук. – К.: Б.В., 2000. – С. 115-155.
9. Проблемы комплексного развития территории / [И.А. Горленко, Л.Г. Руденко, Г.В. Балабанов и др.] – К.: Наукова думка, 1994. – 296 с.
10. Регіональні екологічні проблеми. [Зб. Наукових праць.] – К.: ВГЛ “Обрії”, 2002. – 384 с.
11. Теоретический аспект геоэкологических исследований: Проблема интересов и конфликтов в геоэкологических системах / А.М. Трофимов, В.М. Котляков, Ю.П. Селиверстов, Р.Т. Хузов // Известия РГО. – С.-Пб.: Наука, 1994. – 126. – Вып. 5. – С. 1-11.
12. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навчальний посібник – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
13. Україна: географічні проблеми сталого розвитку. Зб. наук. праць. В 4-х т. –К.: ВГЛ Обрії, 2004. Т.1. – 328с. Т.2. – 390с. Т.3. – 330с. Т.4. – 226 с.
14. Україна та глобальні процеси: географічний вимір. [Збірник наукових праць. У 3-х томах] – Київ-Луцьк: Ред.-вид. відділ „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – Т.3. – 382 с.
15. Царик Л.П. Географічні засади формування і розвитку регіональних природоохоронних систем (концептуальні підходи, практична реалізація) – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – 320 с.
16. Царик Л.П. Еколого-географічний аналіз і оцінювання території: теорія та практика – Тернопіль: „Навчальна книга – Богдан”, 2006. – 256 с.
17. Царик Л.П. Роль кафедри геоєкології ТНПУ у реалізації стратегічних завдань розвитку екологічної освіти і науки/ Міждисциплінарні інтеграційні процеси у системі географічної та екологічної науки: матеріали міжнародної наук.-практ. конф. присвяченої 25-річчю відкриття спеціальності «Екологія» у Тернопільському національному педагогічному університеті ім. В. Гнатюка (7-8 травня 2019 р.) // наук. ред. Л.П. Царик, М.Я. Сивий, А.В. Кузишин, Я.О. Мариняк. – Тернопіль: СМП «Тайп», 2019. – с. 5-10.
18. Царик П.Л. Регіональна екомережа: географічні аспекти формування і розвитку (на матеріалах Тернопільської області) – Тернопіль: Редакційно- видавн. відділ ТНПУ, 2005. – 172 с.
19. Шевченко Л.М. Базові еколого-географічні поняття і терміни / Український географічний журнал. – К.:Видавничий дім „Академперіодика”, 1997. – №3. – С.64-66.
20. Шеляг-Сосонко Ю.Р. Концепция, методы и критерии создания экосети Украины / Ю.Р. Шеляг-Сосонко, М.Д. Гродзинский, В.Д. Романенко. – К.: Фитосоциосендер, 2004. – 144 с.
21. Шищенко П.Г, Олійник Я.Б. Екологічна географія: сучасний стан і перспективи / Регіональні екологічні проблеми: [Збірник наукових праць]. – ВГЛ ”Обрії”, 2002. С. 12-14.
22. Шищенко П.Г. В.А. Барановський Еколого-географічний аналіз і оцінювання території України на основі картографічного моделювання / / Регіональні екологічні проблеми [Збірник наукових праць]. – К.: ВГЛ “Обрії”, 2002. – С. 17-19.
23. Шищенко П.Г. Прикладні еколого-географічні дослідження: об’єктно-предметна сутність, поля застосування / Еколого-географічні дослідження в сучасній географічній науці. – Тернопіль: Редакційно- видавн. відділ ТДПУ, 1999. – С. 3-4.

24. Янковська Л.В. Еколого-географічне районування Тернопільської області / Наукові записки ТДПУ. Серія: географія. – Тернопіль: Редакційно- видавн. відділ ТДПУ, 2003. – С. 156-162.

ВЕКТОРИ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ГЕОГРАФІЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ ТНПУ: РЕТРОСПЕКТИВА, СЬОГОДЕННЯ, ТРЕНДИ ЗРОСТАННЯ

Сергій Задворний

serhijzadvornyj90@gmail.com

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, Україна*

Abstract: The basic vectors of educational activities at the Faculty of Geography of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University are considered in the publication. The main historical stages of formation and development of specialties and areas of the training of specialists are considered. The modern organizational structure of educational activity at the faculty and key trends of its growth are characterized.

Key words: educational activity, faculty, specialty, educational program, higher education, postgraduate education.

Географічний факультет впродовж свого 30-річчя функціонування сформувався не тільки як потужний підрозділ Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, а також як значний центр географічної, екологічної, туризмологічної освіти і науки Західного регіону України. Поряд із вагомими досягненнями у науковій сфері та активної громадсько-просвітницької діяльності географічний факультет сьогодні є, насамперед, місцем, де здійснюється інтенсивна та якісна підготовка фахівців у сфері вищої та післядипломної освіти. Сучасні реалії трансформації освітнього простору України, його інтеграція у міжнародну академічну спільноту, а також актуальні запити регіонального і національного ринку праці вимагає комплексного осмислення освітньої діяльності на факультеті. Дослідження даної проблематики є своєчасним та актуальним, адже має на меті здійснити аналітично-моніторингове вивчення ключових структурних елементів і показників освітнього процесу та окреслити перспективні ділянки його розширення.

У попередніх дослідженнях і публікаціях освітній складник висвітлювався поряд із іншими видами діяльності у загальнофакультетському, кафедральних та особистісних вимірах. Так, зокрема, історичні аспекти становлення напрямів